

בדיקת חמץ במשנת החסידים

טיולים בפרדס החסידות

א. שטיינמן

ושבתאי, ומאחר שאף ר' נחמן מהורודנקה היה, ביי דוע, סגפן ואף הוא תחילתו מתנגד ולאחר כך נצט"ר רף לחבורת הבעש"ט, הא למדת שאף לתוכו נזרק תחילה ניצוץ של הסיטרא אחרא. ר' נחמן ראשון ור' נחמן שני, ומה דינו של ר' גרשון מקוסוב, גיסו של הבעש"ט, שאף הוא בתחילתו נהג זלזול וביטול בריש דוכנא זה, שנשא את אחותו לאשה, ולאחר כך נעשה נושא כליו ומפיץ תהלתו, ואף הוא סגפן ומר"ב בתעניות, ולכשטורחים מוצאים גם בו איזה קו או תג מדיקנו של שבתאי מובהק. אין צריך לומר שהבעש"ט נותן מקום למתוח עליו חשד ולמדוד לראשו לרגע קטן לפחות את המצנפת הנודעה, כי אפילו בשבחי הבעש"ט מסופר שהיה לו שיח ושיג בשפת החזיונות עם שבתאי צבי וביקש לתת לו ת"ר קון והביע את צערו על האכר שנחתך מן השכינה. מגלי טמירין בדקו ומצאו, שהבעש"ט הביע קצת דברי קילוסין לספריו של ר' קופיל המקובל, ור' קופיל עצמו, אותו פרוש, סגפן, שהיה כל ימיו בוכה על גלות השכינה, שואל ודורש בסודות הקבלה, היה שבתאי נסתר, צבוע וגונב־דעת, לפי כל מה שהוכח לאחר שנעצו בו את איזמל החקירה ועשו חיפוש מדוקדק בגנוי־כתביו, הרי צל קופיל נופל על כל מי שבא במגע כל שהוא עמו או עם ספרו. ופשיטא שגדולי תלמידיו, ר' יעקב יוסף ור' דוב בר, שלא זוו מסיגור פיהם אף לאחר שנעשו כפופים לרבים הבעש"ט, דין הוא שיהיו מוחזקים כחשודים על המינות השבתאית, ורגלים לדבר שהכשרת הלב לקבלת החסידות החדשה ניתנת להם בתקופת־חיים זו, שבה ישבו אף הם ספונים בתוך הקנים של החסידות הישנה מיסודן של החבורות הקדושות, ששימשו תאים נסתרים של השרידים הלא־קדושים.

קיצורו של דבר, החסידות הורתה ולידתה היתה בתוך מאורת הצפעונים, רבים מן הצבועים והנוכ"לים ההם הסתננו לתוכה, ואין החוקרים מרחיקים כלל את הסברה, שייתכן ורוב מנין של חבורת הבעש"ט, אף תלמידיו בכלל זה, היו שיירי הכנסת של הטמאים, שכינו את עצמם בשם חבורות קדושות. לאחר שכל גדולי החסידות, מוריה ומאורותיה, ראשוניה ומבשריה, הוכנסו בגזירת העוצר לתוך מכלאה אחת לב־דוק את תעודות תזוזות שלהם ולא כולם נמצאו כשי

בזמן האחרון טרחו חוקרים רבים לחפש יסודות השפעות שבתאיים במשנת החסידים. יגעתי ומצאתי תאמין, מכל מקום תאמין שיגעתי. יגיעתם של החוקרים האחרונים בסוגיות שונות של תולדות החסידות ראויה בוודאי להכרת־תודה, כי הם מגלים לנו מקורות חדשים, שמהם ניוונה החסידות, אף כי אין הם מגלים בה גופה פנים חדשות. אך חיפוש מתמיד זה בכליה של החסידות למצוא בה חשש המץ שבתאי תמוה בעיני. מציאות אלו — רבות מהן הן בגדר פלפול דחוק והשערה רחוקה — מה תוספת ערך או ערכין הן מכניסות לתוך אוצר מחשבתנו בעולמה של החסידות, שכדאי להשקיע בהן טירחה כל כך מרובה? אך עד שאנו שואלים להכנסה נקיה מוטב שנברר דרכי הפרנסה, הנסללות על ידי חוקרינו החשובים בסוגיה זו.

בשלושה דרכים הם עולים למציאה כשרה זו. א. על ידי בדיקת מגילת היוחסין של אבות החסידות, ראשי מדבריה ומבשריה. ב. מתוך שהם דנים גזירה שווה בין כמה גילויים בארחות חסידים למנהגים שהיו מקובלים בחוגי המשיחיים לפני מעשה השמד ולא־חרינו. ג. בכוח מה מצינו כמה מימרות תורות, רמזי־דרושים, אפני דיבור ואף דפוסי־לשון, העולים בקנה אחד אצל עדת החסידים וכת הפורשים שיצאו לתרבות רעה. מכלל שזהו הסוג, אחד הגזע ושניהם עשר יים מעור אחד.

בדיקת היוחסין כיצד? אף היא נעשית לפי מידת הגזירה שווה והוק של מה מצינו. ידוע, למשל, שקדמו לחבורת הבעש"ט חבורות החסידים או החבורות הקדושות, שעסקו בחסידות מעשית והיו שונות פרק בחסידות עיונית במזיבוז, בברודי, אולי גם בלבוב, בקוסוב, ובישובים אחרים. ידוע שר' נחמן מקוסוב עמד בראשן או היה הרוח החיה בהן. וקיימא לן שר' נחמן מקוסוב היה נוטה במחלוקת הגדולה בענין הקמיעות של ר' יהונתן אייבשיץ לצד המקילים. מכלל שאף הוא, ר' נחמן, נתפס לשבתאיות. והיות ור' נחמן, לשעבר מתנגד לבעש"ט, נעשה לאחר כך מקורב לו וקיבל את תורתו, הווי אומר: היתה כאן השפעת־גומר לין בין שתי החבורות ומשנת חסידים קלטה לתרבות רעיונות טריפה־פסולים של הפוקרים. ושוב נזכיר שזהו מה מצינו: ר' נחמן מקוסוב היה סגפן

גוף במשמע גם נשמה — הוא סוד יחודו וזכותו להיות מלכות בפני עצמה. פגעת בדיוקנו הקדוש, חבלת בצלמו, קרעת מעליו את לבושו, עשית שרסת או פרצה בגופו, הנך ממילא הורס לתוך קדשי הקדשים שלו, נתחייבת בנפשו. כך בגוף פרט, והוא הדין בגוף כלל, שיטה, זרם, תנועה, כת, עדה. האישים הם אב"ג ני היצירה של הרעיונות. הטלת פסול בטוהר הצלם של ר' נחמן ראשון ור' נחמן שני, ר' גרשון ור' יש"ראל, ר' דוב בר ור' יעקב יוסף ור' נחמן השלישי, פרצו את גדר כרמה של החסידות. מכאן ואילך יכול אתה להיכנס לפני ולפנים ולשלוח את חשיך בכל, בתכנים על אחת כמה וכמה. כלום מהי תורה או שיטה בסיכומה? דברה או שתיים, ואם בגבורות עשרת הדב"רות, דברות הן ענין של קדמונים, של בשורה וקריאה ממרום. ואנחנו בשר ודם פשוטים, שהצביעות נאה לנו, אומרים: מימרות, פתגמים, מונחים, דפוסי־לשון. אין בחינת עולם, שאין לצמצמה במלים מספר. ויש לך השקפות־עולם, שלא הביאו לעולם אפילו חצי תריסר מונחים משלהן. החסידות מבחינה זו עשתה פלאים, כי היא הכניסה לתוך אוצר לשוננו מטבעות לשר גיות, שכל אחת מהן היא בחינת כפתור ופרח. אבל טביעת מטבע אין פירושה התקנת החומר שממנו נע־שית המטבע, אלא טביעת צורה בחומר נתון או יציקת אסימונים למטבעות חדשות. כל מטבע מתהלכת במי דינה נתונה לרשותם של כל אורחיה, בין הטובים בין הרעים. המטבע לעצמה ערכה גנוז בתוכה. ענין אחר מה מעמלו או מנפשו השקיע האיש המשתמש בה, האם באה לידו בשכר טירחה או בגזילה. תמצא לומר, מונחים רבים של החסידות לא צמחו מתוך מקורה, הרי זה אמת ויציב. אבל לא כך היא המידה: צא ובדוק במה קנו להם החסידים ושאגנם חסידים, כגון קודמיהם השבתאיים, או, להבדיל, קודמיהם המקובלים והחסידים הסגפניים מן החבורות הקדורות, את הזכות לקרוא את שמם עליהן ולטבוע בהן את צורתם. כמה אמת, כמה כיסופים ודפיקות־לב, כמה טוהר וזוהר ודביקות וענווה ואצילות הנפש ומידות טובות ומסירות־נפש השקיעו בדפוסי־לשון אלו. מה עושה חוקר, שאין לו מגמה אלא לחפש השפעות ולהתחקות על עקבות ולברר לקיחות וסח"י בות, ואפילו קצת גניבות במחילה, על ידי בדיקת מקורות והשוואת נוסחאות? הוא דורש מה מצינו בין חסידים לשבתאיים. הללו גילו קצת סודות מאחורי הפרגוד והללו גילו, הללו דרשו בתורת הניצוצות ואף הללו כך, הללו פתחו בשבירת הכלים ואף הללו כך, הללו רמזו על פדיון שביים מתוך הקליפות ואף הללו כך, הללו אמרו ושכנתי בתוכם, אף בתוך

רים ולגבי כמה מהם יש סימנים בולטים, שהם קרר־בימשפחה להם, הלא־טובים, יוצאת ממילא החסידות לפי מקורה הלא־טהור, בת־לא־טובים. הבעש"ט ור' נחמן מקורודנקה, שני סבים חשודים במקצת, מה תימה שדורשים סמוכין בין האבות הזקנים לנכדם ר' נחמן מברסלב ומכניסים רסיסי זכוכית של שבת־איות מנופצת לתוך המטעמים המעודנים של תורר־תיו ושיחותיו? הטלת רבב בכתנות האור של ר' נחמן היא מלאכה קלה לגמרי. ידים רבות משמשו ברבי נחמן להטיל פגם בחלפו החד. הללו אמרו: חולה־רות. הללו: חולה־נפול. הללו: קנאת הגדלות אכלתה. אפילו חסידים רננו אחריו. כוסו של ר' נחמן גדולה, אפשר למוזג לתוכה גם קצת שבתאיות.

החשד הוא, כידוע, עשיר גדול, אוצרות קורח יש לו. ואפילו אין לו הון יסודי, הון חוזר מצוי אצלו למכ"ביר. אתה מגרשו מכל ההדרים הוא מתכנס לתוך עליית־גג; גלגלתו מעל כל המדרגות, הוא יושב לו בנחת בסתר המדרגה וטווה שם את קוריו. ודרש הסמוכין מתוך הגלויים הדומים בהתנהגות הוא בחינת איתם הקורים, שתחילה טוים אותם בסתר המדרגה כחוטים דקים, ולפתע הם נגלים כעכוות העגלה. חסידים התפללו בהתלהבות, הנעימו זמירות, מררו בבכיה, מהם היו מוחאים כף בשעת התפילה, צועקים בקול־יקולות ובוקעים רקיעים בתחנוניהם, הוללו תנו־עות והעויות משונות, ערכו הלילות וריקודים, לא הזירו את עצמם מן הלגימה, פסלו את העצבות והטי־פו לעבודת הבורא מתוך שמחה ובאמת היו שמחים הרבה, מסתבר, לפי גזר דינם של החוקרים, שהמידות הללו, כולן או מקצתן, היו קבלה בידיהם מן השבתאיים, שהיו מרבים כידוע בשמחה ובהוללות, בריקודים ובזמירות, והיו בכלל בעלי העויות. הרי כאן אופן להור־כחת הרציפות וההסתגנות שבין שתי התנועות, הסמור־כות גם בזמן. השכל מחייב: אחרונים מושפעים מראש־גים, כי צינור השפע זורם, כידוע, מן המוקדם אל המאוחר.

שני האופנים הראשונים סוללים ממילא את הדרך אל האופן השלישי, והוא, חשיפת חבל המורשה הנמשך מן השבתאיות אל החסידות לפי הדמיון בתכנים וב־דפוסי־לשון. כל אדם הוא עולם מלא. והעולם מת־חיל מצלם־פניו, היינו, מצלם אלהים שבפניו, העור־שה אותו חטיבה שלימה, כי רק בתוך תחומי האלור־הות, בחסדה ובברכתה, אף חלק מאין־סוף דינו כאין־סוף. כל האמור על צלם־פניו חל גם על לבושו, על גרמי גופו, על אבריו, על כל עורק וגיד שבו, על כל מה שבגוף, הגוף הוא משכן הגשמה, העולם החי־צוני הוא חיכלו של הפנימי. צלם אלוהים שבכל גוף —

דים שנואי נפשם. והרי זו היא מהתלה מרה, שחוקי רים אחרונים אחוזים באומנות ההחשדה של המתנגדים הראשונים מתוך אותה הנמקה גופה. הללו רוקדים, מכלל שנתפסו לאותו מעשה. כן, אלו ואלו רקדו, ואינם דומים זה לזה. שנים העושים דבר אחד אינם מתכוונים כלל לאותו הדבר. וכבר סח הבעש"ט את משלו הנודע — ובוודאי נתכוון אף הוא כלפי המל"עזים על החסידים את מינות השבתאיות — בבן המלך שהתגעגע על אביו בשבי הכפר, עמד ופתח מגופה של חביתייך והשקה מתוכה את בני הכפר שהתקהלו מסביבו. היה הוא מרקד והם מרקדים. הם מרקדים מחמת שכרות והוא מתוך געגועים על אביו האהוב. כשם שאינם דומים אלו לאלו בריקוד דיהם, כך אינם דומים במשאתאיהם, בהילולותיהם, בצעקותיהם ובהעוויותיהם. אין זו אלא קליעת מלים למצוא צד השווה בין שמחת ענווים של החסידים להוללות ההפקרות של השבתאים, בין מעשים-תעוה עים של אנשים, שנמכרו לשטן ולכת דייליה, המכים בתופים של היצרים הפרועים לשמצה, לקצת לגימה של יי"ש במושב חסידים לתיקון הנשמה ולשם איתערותא דלתתא. כשם שאין המדרש עיקר אלא המעשה, כך אין המעשה עיקר אלא הכוונה. לחסידים ישרי-לב היתה שמחת הנפש כתפילה וזה ולכת הרשעים היתה מצהלת החושים שיצאו ממסגרותיהם. זו שמחה לבנה וזו שמחה שחורה, כאן חג הנשמה וכאן חגא.

כל מחקר במאזני המדע הוא מבחינת מה מפשט. אין לו עסק בנשמות, אלא בגופים, בגלמים מתיים, בצורות אלגבראיות, בקליפות והוא דן מקליפה על קליפה. נניח, דומים היו החסידים הראשונים לשבתאים באילו קליפות חיצוניות, מה אנו למדים מכך? לא כלום או דבר מה שהוא כמעט לא כלום. נניח, שאנו למדים כי כל דור ותקופה יש להם איזה קו קיבוצי המשווה את הטובים והרעים, את אנשי האמת והוייפנים, את הקדושה והסיטרא אחרא. זה מה שקוראים רוח הזמן או לבוש הדור, לא כתב אחד — כי יש כתב ישר וכתב שקר — אלא כתיב משותף, צורת האותיות, בכללן תנועות והעוויות. ואף זה אינו בגדר חידוש כלל. רוח הזמן הוא ענין מוסכם ומקובל. השבתאים לא רק רקדו והשתוללו באכילה ובריבוי, הם גם התפללו וקבלו על עצמם צומות וסריגופים. אף הם שלמו מס הזמן. ובכל זאת לא הרי אלו כהרי אלו. לא רק לא הרי, אף צל דמיון אין ביניהם בתוך התוך. בענין הצעקות וההעוויות בשעת התפילה סח הבעש"ט את דברו, וכדרכו אמר מה שאמר תוך ועיקר, לבוש וצורה, הכל כאות, בפשטות ובמצוי. הוא נשא את משל הטובע בנהר ומצעק

טומאתם, והללו היו עמהם בדעה זו, ומה גם שלא רק שיהוף רעיונות יש בין אלו לאלו, אלא גם שיהוף מלים ומונחים, ובכן ברור בהחלט שהללו הם קרובי-משפחה, שהאחרונים בשותפות קבלו תורה מן הראשונים. לא זו אף זו, היו מסתמא בין האחרונים רבים וכן שלימים, שנשאו בחובם את כל הפגמים והקלקולים של הראשונים, אלא שהשכילו לגנוב את הבריות בלבם יותר מן הראשונים והיו שבתאים נסתרים.

ניתנה האמת להיאמר, חוקרים אחרונים, הממלאים בחקירותיהם תפקידי ממונים על הגבולין וגובי מכס, ואף חוטפים רבים מן המברחים במקום הפשע, הר כיהו בדרך הרצאתם ובאיסוף ההוכחות למדנות רבה, בקיאות וחריפות, שקידה יוצאת מן הכלל, ואם אפילו אינם ממימים עצמם באהלה של חקירה זו, הריהם עלולים להמית בקרבנו כל ניצוץ של יראת הכבוד למחוללי תנועת הפלאים המכונה חסידות, שמעושת כמותה לטוהר ולרגש-נפש בתולדות התנועות הררניות. יכל הכבוד לחוקרים הלמדניים. הם מצויידיים בנושק הכבד של המדע, כבודו של נשקם הכבד במי קומו מונח. אין כוונת הפרק הזה להליחם בנושקם המדעי הכבד על ידי נשיקת נפש בנפש החסידות והתקשרות רוח ברות. נפש ללא נשק בחזית אינה הורחה מספקת לגבי הצד שכנגד. אין המכוון לדיין בפרטים ולהפריך הוכחות. הוכחות לחדוד והגיון-רגשו לחוד. אף המסורה אינה קלה בעינינו. אבותינו לא הנחילו לנו שוא ושקר. שם רשעים ירקב ורי ישראל בעל שם טוב הוא אמת ורגשו זך. הוא והחבריא שלו, הוא וגדולי תלמידיו ורבים מן הרביים שהיו עירין קדישין באמת. הם עטרה לראשינו. לא היה שני לרי ישראל בעל שם טוב שהביא אושר לדורות והנחילו לאחרים ברכי-נועם, בחן, ביושר, ללא כפיית הר כגיגיה, בזמירות, בריקודים, ברביקות, בענווה וברשמחה. לא רק כבודו יקר בעינינו, אף הדר כבודו הוא יקרי-גולתנו. חלילה להטיל רבב בוהרו. הוא לא רק אגדה בישראל. הוא חטיבת מציאות שלנו. התגולחו של הבעש"ט היא ממיטב גילוייה של נשמת ישראל. אפילו אין הוא חתן תורה חדשה ומקורית, הריהו חתן בראשית חדשה של שמחה גדולה שוררה במשכנותינו. ראוי היה להם לחסידים לצאת בריקודים ובמחולות שככה להם.

רבים דרשו כמין חומר בין ללעג בין ללעז את המחולות של החסידים, את הצעקות, התנועות וההעוויות שלהם. המתנגדים הראשונים כבר דרשו ריקודים וריקודים לגזירה שווה ועשו אותם בליסטראה לידות את אבן התועים של השבתאים על ראש החסיד

ובודאי שלא השליך את כל יהבו על רוח הקודש, הזהיר באחת משיחותיו עם אקרמן כנגד החיטוט המרובה בספרי חכמים להתחקות על עקבות מורים ומשפיעים. והוא כדרכו להסביר ענינים שבאצילות ממשלים לקוחים מן העולם השפל נשא אף על החיר טוט הזה את המשל במי שבא לחקור בעל גוף בריא וחזק מניין באו לו יסודות ברייתו, מן השוורים ש מילא בהם את כרסו, מבשר הכבשים והתרנגולות או מכל מיני מאכלים אחרים ששלשל לתוך בני מעיו. הרי זה מגוחך לעשות בדיקות וחקירות כאלו, אומר הוא. אדם מביא עמו לעולם סגולות וכשרות נות מסויימים והשפעות שונות זורמות עליו מעולם החוץ, אבל הוא מעכלן על פי דרכו. ומותר לנו להר סיף נופך זה: מן ההשפעות הללו, שהן על הרוב סותרות זו את זו, בורר הוא כפי חפצו ונטייתו ויוצא מהן בריאה חדשה. לא ההשפעה וההשראה, כי אם הבריר והניפוי, עושים מלאכת-מחשבת. בלשון חסידים נאמר, עיקר הם הניצוצות שמעלים מתוך כל דבר, והרי הניצוץ הוא היפוכו של דבר: ניצוץ האמת בתוך השקר, ניצוץ הקדושה בתוך הטומאה. מהי יציר רה? הלא היא העלאת הניצוצות. כל יצירה מקורית יותר במידה שהשקיעו בה יותר יגיעה על העלאת הניצוץ, כלומר, במידה שהקליפה המקיפה את הניצוץ היתה עבה יותר. נמצא, פעמים מוצאו העכור של הרעיון אינו כלל מום בו, אלא אדרבה עלוי לו. אפשר להוציא יקר מזולל ועז ממטוק, אף מר ממטוק.

ר' נחמן מהורודנקה מבעלי הצומות והסגופים, שהיה כנראה, גם כן מן החולקים על הבעש"ט, ולב סוף נתקרב אליו וקבל ממנו את דרך הגועם שלו בעבודת הבורא, כתב באגרת שלו מארץ ישראל מה שהראו לו בחלומו, שהרפואה המתוקה מעולה מן הרפואה המרה. אף הוא הפיק מתוך המר, שהיה תחיר לה לחם-החוק, את המתוק. ומהו גשם? הלא מקורו באדים העכורים העולים מן האדמה ויורדים אליה לאחר כך ממרום בגשם גדבות לרוותה ולהפרותה.

השפעה אינה משמשת הרבה וחשיפת מקורה העכור אינה אומרת כמעט כלום, אינה מעלה ואינה מורידה את ערך הענין הנדון, אבל פעמים עשוי החיטוט המרובה אחרי מקורות החיונה לסתום את מקור הבינה וההסתכרות לות בנשמת הדברים והשגת החיות שלהם. החסידות כולה חיות ויש לה מתיקות לאין שיעור, לה ערך מלים משלה, אלף בית מיוחדת, פסקי טעמים שאין להם כל סמוכין עם זולתה. יחסי שכנות אינם מפרשים אותה. היא לא באה לעולם כשיטה, כמסכת לר' מודית, לא הושיבו לה מורים ודיינים ללבן את סוגי יותיה, לא היו לה קתדראות, מזור הדבר להגידו, אבל

לעזרה בצעקות ובהעויות משונות. כלום טעון הוא גויסה? אף חסידים עומדים כך לפני קונם בתפילה ומתתנגים על נפשם. לא התנועות וההעויות חשור בות או פגומות מצד עצמן. העיקר הוא מה יסוד ושוורש להן, מה תוך ופנימיות בהן. החסידים היו בידאת שמים ובאהבת הבורא, בכיסופים ובדביקות, נפשם יצאה בהתפללם, להם היתה הצדקה להרעיש את העולם. ואין מביאים ראייה להם מסוטים, מעבר-יינים, ממרשיעי בריית, ממלשיני עמם, ממומרים בכוח, מבעלי תאוות מנוונות, שסופם הוכיח על תחילתם. סוף פסוק הוא כל הפסוק. הסוף הוא סימן לכוונת ראשית. והכיצד אפשר לבלבל את היוצרות, אפילו נשתזרו פסוקים דומים זה לזה בשניהם? מתנגדים ראשונים ראו ריקודים והעויות ומתוך כעס לא הברחינו את הלהבדיל שביניהם. אבל חוקרים אחרונים כלום אינם מחוייבים בדעה לשם הבדלה?

תלמוד ההשפעות מתוך דימוי התכנים הנוסחיות או דפוסי הלשון היא הסוגיה המשובשת ביותר במחקרים אלו. התוכן מוסמך פחות להעיד אף מן הצורה. שני סופרים מסוגלים לכוון לרעיון אחד או להמציא ספורי-מעשה אחד, אבל קשה יותר להניח שהם דרך מקרה נתכוונו ללבוש אחד. אין כמעט רעיונות חדשים, אבל יש ניסוחים מחדשים. נניח שכמה יסודות שבתאיים נבלעו לתוך החסידות, אבל השבתאים כלום ממקורם שלהם נתברכו? הם מצאו אותם או דומיהם, בווהר, בספרי קבלה, במדרשים. נחא, הם הוסיפו עליהם נופך משלהם, שנטמע בתוך משנת החסידים. ומה בכך? כלום לומדים רק מצדיקים? לומדים גם מרשעים.

ואולי מהם יותר. לומדים מסיטרא אחרא כיצד גרש את הסיטרא אחרא. ובאמת היה רבי בונם ער מד וטוען תמיד כלפי הרביים שלא היו בקיאים בה וויות העולם ואינם מעורבים עם הבריות: מה יודעים הללו, שתמימים הם, על תיקון העולם? אני עם לבן גרתי ובמחיצת רשעים ישבתי, מכיר אני ארחם ושרי גם, לי נאה לקדש עליהם מלחמה.

פרשה לעצמה הן ההשראות וההשפעות, שחוקרים רבים שטופים בהם לשם בריר טיבן של תנועות רוחניות ומסכתות יצירה כאילו חשיפת מקור הניקה עשר ייה לברר את עצם המהות. מדרשים אלה הם בגדר תנא דמסייע להבנת תנאי התפתחותם של רעיונות ומעשים, שמא גם את מהלך התפתחותם, אבל לא את ההתפתחות עצמה; הם עשויים להראות לנו את גרמי הדברים ושלביהם ולא את נשמתם. אף גיתה, שהיה כהן גדול בהיכל התרבות יותר ממה שהיה או שביקש להיות כהן משוח לאלוהי הנבואה,

ערוץ צר, שכל הגכנס לתוכו נתון במיצר וכל חור יות העולם מתקפלות לתוך הענין המיוחד שלו. מי שהוא בעל הזייה, רודף דמיונות ורודף כבוד, עלול להתקצר ולהצטמצם עד כדי כך שאת כל הבריאה הוא מכנס לתוך העסק המשיחי שלו. עלול הוא גם מתוך הדוחק, שהוא נתון בו, לדחוק גם את רגלי השכינה ולעלות ולישב על כסא מלכו של עולם. נושאי כליו של המשיח וכל נושאי דגלו והנשבעים לשמו וְ הנספחים לו סופם שהם נעשים אויבי כל הבריות ומתכווצים והולכים לתוך האני הצר של משיחם. הם יוצאים מן העולם לתרבות רעה וצרת עין.

כן, המשיחיות היא עוגה צרה, ולפי שאין משיח בלי חבלי־משיח, הריהי תרופה מרה. משיחיות־שקר לא כל שכן שהיא צרה בשני המובנים, כי היא גם צרה ופור־ענות גדולה. השקר צר ואף צורר.

בינה יתירה נודעת לחסידות החדשה מיסודו של הבעש"ט להיזהר מן הצר ומן המר כאחד. היא נולדה במזל טוב והיתה כולה עשויה מזג טוב. נזהרה מן הפלפול ומן ההתכנסות לתוך עוגה משלה. מתחילתה לא ניאותה להיות כת, אלא בקשה להיות עדה ונש־אה את עיניה לכלל ישראל, אף לכלל הדורות ולא נתכוונה להפוך שום קערה על פיה. הרבה עלילות טפלו עליה, המופרכה שבהן זו, שהיא מתימרת לב־נות במה לעצמה ולחבר תורה משלה. לא עלה כלל על דעתה לחבר חידושי־תורה. היא חדשה הרבה ולא ידעה. ולמען הדיוק לא חדשה אולי כלום חוץ מן הדיוק בפירוש המלים. היא התאימה את המלים אל הרעיון ואת הרעיון אל הרגש, אבל ללא כל למ־דנות, כי אם לפי הפשט דוקא, ועל ידי כך הביאה לחלוחית חדשה לעולם, הגבירה את החיות, הגדילה את המתיקות, פעלה בבט אחת ליתן חיים לנשמה ולעודד את הנשמה היתירה. לא בקשה כלל להיות ממלכת כהנים, כת סגולה היוצאת לקראת המשיח. החסידות היא נשמה על דרך הפשט.

אין לעמוד על טיבה של החסידות מתוך צירופי־מלים ודפוסי־לשון שלה, שעל הרוב אינם כלל מש־לה, כי אם לקוחים בידה מאוצר מחשבתה של האומה בכל הדורות — חסידים לא באו כלל לברוא חדשה — אלא לפי הכוונות החדשות שהחסידים מייחדים להם, לפי פנימיותם, כי הפנימיות היא יסוד גדול בחסי־דות. אפילו חסידים השתמשו באותם המונחים שהיו שגורים על שפתי השבתאים לא ייחדו להם כלל אותן הכוונות, אלא את היפוכן. שנים האומרים אותו דבר אפשר שאינם מתכוונים כלל לאותו הדבר, ולא עוד אלא שפעמים זה מתכוון לדבר וזה להיפוכו. כלל גדול יהא בדינו, כל מה ששבתאים אמרו הוא מעולם

כך הוא, אין הורתה ולידתה של החסידות תחת צל קורה, יש בה ריח תורה, אבל ריח בית המדרש אינו עולה ממנה, נודף ממנה ריח השדה אשר ברכו ה'. אין שומעים ממנה בת קול של מר בר רב אשי ואין פרוש עליה צל של אהלי סדר קדשים וטהרות, אלא מור ואהלות של יערות נותנים בה ריח ניחוח. אין לך ספור המעשה נאה בכל שבחי הבעש"ט מזה המ־סופר על התגלותו, כי לאחר שנודע לבני העיר הס־מוכה לכפר־מושבו של הבעש"ט, שאור גדול זרח בסביבתם, הלכו כולם לכפר שלו לבקשו שיבוא לעי־רם. „הבעש"ט ראה זאת מקודם ונסע לעיר בשעה שהם יצאו לקראתו. כשפגשו זה בזה ירדו כולם למקום אחד ועשו ביער כסא מענפי האילנות והושיבוהו עליו וקראוהו רבי הבעש"ט אמר לפניהם דברי תורה“.

שני סימני היכר מובהקים יש לחסידות, על פיהם אתה עומד על סוד ייחודה ומקוריותה: אין היא מצ־טמצמת בדלת אמות, לא בדלת אמות של הלכה ולא בדלת אמות של אגדה או קדושה, אף לא בדלת אמות של חסידות, כי אם חובקת בורעותיה עולם ומלואו, עולם הנפש ועולם הטבע, עולם התחתון ועולמות העליונים, עולם האצילות ואף מן העשייה אינה מ־שכת את ידיה. וראה מה שאמר ר' פנחס מקוריץ, זה שהחסידות לפי עומק מהותה מדברת תמיד מתוך גרונו וכל דיבור שלו חותמה של חסידות לאמיתה טבוע בו: אדם בריא זוריו, המסוגל גם לעסוק בצר־כי העולם, הוא מעולם התיקון. וכן היה אומר: במקום שיש פרנסת הגוף שם פרנסת הנפש. הקיצור, לא דלת אמות כי אם עולם התיקון לארכו ולרחבו הוא מקוב־מחיייתה של החסידות. סימן־היכר שני לה, שהיא מתרחקת מן הפלפול. קבלה היא בידי רבים, שהפלפול חל על עולם המחשבה דוקא, ואינו כן. יש פלפול של רגשות, פלפול של יצרים רעים, פל־פול של תאוות, פלפול בקבלה, פלפול גם בקדושה, ולהבדיל בטומאה. הנחש הנושך בשר, אף על פי שאינו מרגיש בכל העצמים שבעולם כלום חוץ מטעם עפר, הוא פלפלן מאין כמוהו. כיצא בכך אין הדלת אמות ענין להלכה בלבד ואין הן תופסות את חובשי בית המדרש בלבד. הנותן עינו בכוס, שאין לו בעולמו כלום אלא לגימה, הוא בעל דלת אמות, אופק החיים שלו צטמצם לתוך הבקבוק. כל בעל תאוה הוא בעל דלת אמות, ומה גם בעל תאוה לדבר אחד. יש דלת אמות של מקצוע ודלת אמות של הנאה. צר הוא כל מי שנתכנס לתוך חוג צר. אף מי שהוא מטבעו צר ואויב לכל שרוי בתוך מאורה צרה של קנאה ושנאה, עברה וזעם, פשיטא שמשיחיות שקר הוא

מטעמי סקרנות למדנית לנעוץ בהם את איזמל הח־קירה לגלות בדיוקנאותיהם טביעת אצבעותיו של השטן? אנשי הצורה המעטים, הברורים והזוכים, הם חלקנו מכל עמל הדורות. הם רבותינו בדרכי החזון אפילו אינם משמשים לנו מורי דרך בארחות החיים, אין אנו, אף לא המדע, נמצאים נשכרים מדקירת רב־תינו. „אנו כבשנו את ברסלב בצעקות בתפילה ובמ־חיאות כפיים” — אמר ר' נתן. אל ניתן דופי באנשי ברסלב הכשרים והטהורים. זוך כוונותיהם ונאמנות רוחם עמדו במצרף הזמנים.

החסידות נטלה כל המידות שיצאו לתרבות רעה בידי השבתאים והציבה להן שיעורים: עד כאן! זה כוחה של החסידות, זו חכמתה, זה שאר רוחה וזו נשמתה היתירה. המשיחיים עוררו את היצרים ולא יכלו או לא רצו להשתלט עליהם, ירדו לתוך הקליפות ולא מצאו את הדרך לעליה, ואולי אף מתנגדיהם גרמו להם תוספת כשילון ובזעמם הרב דחפו אותם לתהום המדומים. החסידים לא דחפו אחרים וגרסו ירידה צורך עליה. אף את רפש הטומאה נטלו והפכוהו לעפרות זהב. הם לא שפכו את האור מתוך הכלים. ניהא, שיי טתם היא שיטה מקובצת. אבל כלום יש שיטה בעור־לם, שאין בה גרעינים של כל השיטות שבעולם? פשיטא שאין החסידות בחינת־עולם מקורית ביותר, ואולי אינה מקורית כלל, אבל מורי החסידות היו אי־שים מקוריים. אין דבר שאינו דומה לדבר מה. בין גן עדן לגיהנום מפסקת רק מחיצה דקה כחוט השׁ־ערה. אף על פי כן החסידים הביאו גן עדן לעולמם וההם עוררו כל מלאכי החבלה שבגיהנום. ר' יש־ראל, זה ר' ישראל השני, המגיד מקוונץ, דרש על המאמר בפרקי אבות, „והווי מתאבק בעפר רגליהם” כן: „עפר רגליהם רומז על התאוות והמידות החומר־ריות, שצריך לעבוד בהן את הבורא ולהעלותן אל הקדושה, כי מזה העפר צומחים הצדיקים וגדלים ומר־סיפים כוח, כדרך השדה שמזבלים אותו, וככל שמר־סיפים זבל התבואה טובה יותר”. החסידות ינקה הר־בה מן הזבל שקדם לה. את הפסולת הפכה לזהב טהור. מה כאן ענין למדרש סמוכין ולחקירת השפעות? כל מה שהיה בידי קודמיה סם מוות עשתה היא סם חיים. תיליתילים של חקירות עשויים לטשטש את הלהבדיל שאנו חייבים לומר תמיד בין אור לחושך. בין אש מחממת לאש שורפת, בין רוח מטהרת לרוח סועה מחבלת. זו וזו אש ורות, אך מה רב ההבדל. ודווקא ההבדל עומד ומצפה לשפוך עליו אור הח־קירה, כללו של דבר, טהרה הבאה בטומאה היתה דרך המתקדשים במשיח; חולין על טהרת הקודש היא דרך החסידות. ואין כל מגע בין שתי הדרכים.

התוהו, ואותו ענין עצמו בשפתי צדיקיה של החסידות הוא מעולם התיקון.

הגיעו עצמכם כמה מרובים ההבדלים בכוונות אף בשימוש הלשון של זמננו, כששנים מבטאים אר־תה מלה עצמה. דרך משל, שלוש המידות מלכות, גבורה, תפארת. זה מכניס לתוך הספירה מלכות כל גיוני המלכות וכל תשמישי הכוח המרות שלה, תפארת החצרים של בתי המלכות, המשרתים ויצרי המשרתים שלה, הזכויות והזכויות של האר־חזים ברסן השלטון, כגון מלך פורץ גדר, מלך רוחץ פעמיו בנחלי תענוגות, מלך נותן תוארים ומקבל כיר־בודים, נושא כתר ועונד עטרה, ועד לפת בג המלך; וזה מתכוון לאצילות שבמלכות, למלך חסד שאינו אלא הכהן המשיח, רועה נאמן לעמו ונושא סבל־תיו ובכלל תכוונותיו ומעשיו הוא מופת חי של מי שהתרומם מעל לכל הבלי הקנין, ולפי שהכל שלו מאומה אינה בחלקו. זה עושה גבורה שם־דבר לכוה תקיף של שור הכר וזה מפרש גבורה כיבוש היצר. זה גורס תפארת מיסוד יופי של מטה בחיטוב האבר־רים ובתואם הגזרה, בשיעור הקומה היאות, וזה דר־רש תפארת בחינת יופי של מעלה, הדרת הצורה, אור השכינה הזורח בפנים. אף בימינו ק”ן טעמים לשמ־חה, שכן כלולים בה קול ענות שמחה פרועה וקול דממה דקה של חדוה חרישית, הוללות שחצנית ונחת רוח ענוותנית, שמחה על היין ושמחת היצר־רה. מנין האישים מנין השמחות. שמא כל האומללים מבכים את מרי יומם בקצב נוגה אחד, אבל אין שנים מביעים אותות עליצות הדומים זה לזה. כל הדמעות מלוחות הן, אבל רבים ושונים לאין שיעור התבלים בנעימת הצחוק. אין זה אלא חילול השם והמהות למ־צוא קור מקביל כל שהוא בין חדוהא של חסידים בשעת רעוא, שיש בה אותה ניצוץ קדוש, עליו שר פירידין שילר בשירו הנודע „לשמחה מזמור שיר”, שהונח ביסוד הפרק הרביעי לסימפוזיה הת־שיעית, והוא: „את שמחה, ניצוץ אלוה, משדות עדן מוצאך, שכורי אש יה נבואה, בת שחקים, אל מקדשך”, לכרכורי ההוללות, ילדי התפתה, של השב־תאים. לא כל אבות החסידות היו בגדר מלאכים ושרפים, אבל היו גם היו בניניהם קדושי עליון, ר' פנחס מקוריץ, ר' לוי יצחק, ר' אלימלך ור' זוסיה אחיו, הם ושכמותם, היו בגדר מלאכים, והם גדולי ההתלהבות וגדולי ההעויות, ורב היה חלקם בריקור־דים, אף המשיכו שפע רב של שמחה. כל הבא לחפש קווי דמיון בליים לבין בעלי הסיטרא אחרא הריהו מעליב במלאכי אלהים. כלום רבים כל כך אנשי מעלה בעולמנו בכל הדורות, הדומים למלאכים, שכדאי

משבש תוך ומפסיד תמצית. מתנגדים אמרו: אין רוח הקודש אלא לעבר. בהווה השכינה מסולקת. אפשר שתהא שורה על אחד בדור או בדורי דורות, על גאון עולם, על עיר וקדיש, שעצם מציאותו הוא פלאינס ואין אנו ההווים ראויים כלל לעמוד במחיצתו. היינו, איש העולה למרום הוא באמת מורם מעם, הוא נס שאינו עומד להתנוסס, אלא פורה ועובר בחלל הדיר רות כזיק שמימי, לא מזה מין האדם. רצה לומר, איש נס הוא נס ממש. ואילו החסידים סברו שאף איש נס אינו נס, אלא דרך טבע האדם. יכול כל אחד להיות צדיק יסוד עולם וכל איש ראוי שתהא השכינה שר רה עליו בימים האלה ובזמן הזה. רות הקודש שורה גם בהווה ועשויה להיות, אם נדבר בשפת העלגים של הדור האחרון, חזויה אישית של כל אחד. ר' שלום מפרוהיבשיץ, נצר מגזע המגיד, צעיר חולם על כתר מלכות בזכות מוחין קדישין, שהקים שושלת רביים יוצאי חלציו למאה שנה, פירש את המאמר „אם רא" שונים כמלאכים אנו כבני אדם" ועד לחמורים, כך: אם אנו מחקים מעשי ראשונים ומקבלים את כל השפע מידיהם סופנו להיות נחותי דרגה כנגדם.

ג. תורת החסידות נעצה קנה מידה וקנה הצופים בנפש החיה, ההוגה, המרגישה, ועל ידי כך גילתה את חכמת הנפש, הזורמת לא רק מדור אל דור ומספר אל ספר בצניגורות התורה, המסורה והקבלה, אלא גם מתעשרת והולכת ממקור ברוך של הנשמות החיות בצניגורות הדיבור, השיחה, התפילה והתנועה. אף זו היא התגלות השכינה, התגלות מתוך הפנימיות של האדם, בחינת מרוחי אחזה אלוה, ואם האדם הוא צדיק סהור, המקדש גם את גופו, רשאי הוא לומר על עצמו מברשי אחזה אלוה. הרבה חידשה החסידות בפתגמי חכמה, בהבנת בחינות עולם, בהסתכלות, בהתנהגות ובהנהגה, בסיפור ובזמר, במידות ובדרך ארץ, אבל יותר מכל חידשה בתנועה. תנועת החסידות מושתתת יותר מכל על התנועה, על ייחוד התנועה, על קדושתה, על עידונה והעמקתה, על פתן ערך מחנך ויוצר לה. אמנם, התורה היא אור והיא נר לנתיבות אדם מישראל ואין בין הלכות והליכות אלא שינוי של אות אחת. אבל אנשי תורה, גדולי דעה ומורי הלכה היו בישראל, שתורתם לחוד ותנועתם לחוד. בעולמה של החסידות הדעה והתנועה או המר עשה וההעויה קשורים יחד כפתילה בשלהבת. ענין התנועה מוסבר בהירות שבמעמקות בספר „נרעם אלי מלך", פרשת קדושים. וזו לשונו: הכתוב אומר אל תפנו אל האלילים. ובמרא אמרו: אל תפנו אל מדעתיכם. מה חידשה הגמרא? נראה לי לפרש כך. כתוב בספרים, שכל אבר או תנועה, שאדם עושה בהם מצ-

מהי תמצית החסידות? מהו עיקר חידושה? מאי הו שיסוד החסידות ושורשה נתונים בתורת ישראל הקדומה וגופיה מרומזים במקרא ושנויים בנביאים ובכתובים ומשולשים באגדות ובמדרשים, בוהר, בספרי המוסר והקבלה של כל הדורות, מה נוסף נתחדש בבית מדרשה של החסידות, שהמתנגדים קר" או עליו חגר ועוררו מחלוקת עד כרי סכנה לחלק את האומה לשתי אומות ואת התורה לשתי תורות? מה שורש דבר נמצא בחסידות, מה אור הייחוד גנוז בה, שזכתה להיעשות חסיבה ראוייה להערצה יתירה ולשמש תל תלפיות להוגי דעה בישראל בזמן החדש?

סבורני שהחסידות חידשה משלה נוסף אחד שהוא שלושה.

א. היא הביאה בשורה של זרם אייר חדש בעולם, היינו, גם בעולם הגפשות, בתוך המוחות ובלבבות. דבר זה נאמר במפורש על ידי ר' ישראל בעל שם טוב. וזו לשונו. בקירוב, לפי המסורה: „לפני אלף שנה היה האויר הרוחני מעובה ועכור והמוחות מבלבלים עד כי הניחו את הדעה המשובשת, שהעולם הוא קדמון חס ושלום. כעת התבהר האויר והשגעון נעקר מן המוחות. נתגלתה האלקות לכל הבריות ונתקיים לידע כל פעול כי אתה פעלתו". ללמדך שזרמי אייר זורמים חליטות בצלילות ובעכירות, יש שעות שוחקות ושעות קודרות בעולם, יש דורות מדבר ודורות דעה. אשרי מי שבא לעולם בשעה שחמה של דעה ואמונה יוצאת מגרתיקה. אשרי מי שמאמין שהוא בא בזמן, ששמש האמונה מנסרת ברמה. אשרי מי שאומר אשרי. אמירת אשרי היא חלק מן האושר הגדול ואולי היא מחוללתו. החסידים מימות הבעש"ט אמרו אשרי המתנגדים לא גרסו אשרי. חסידים האמינו בעצמם, בכוחם לגלות מקורות שפע, בזכותם להשפיע. המתנגדים לא האמינו, לפיכך לא ייאמנו גם בעינינו.

ב. נחלקו החסידים המתנגדים בענין הכיוון להרי כן צריך לכוון את העינים ואת הלבבות. מתנגדים אומרים: לקראת אור בראשית, אור מתן תורה, אור ראשונים וקדמונים. חסידים אומרים: גזענו קדום, שורש נשמתנו באבות-אומתנו, אך עינינו פונות קדרי מה לקראת אורו של משיח. הואיל ואנו מתקרבים ר הולכים אל המשיח בפסיעות מהירות יותר מן הדור רות הראשונים, הרי הפסדנו בהתרחקות ממעיינות בראשית ומאור בראשית יוצא בשכר ההתקרבות של אור האחרית, נמצא שאין בינם לקדמונים ולא כלום לגבי קבלת שפע מרוח הקודש. מה קדמונים היין ראויים, שהשכינה תשרה עליהם, אף אנו כך. ענין זה עיקר גדול הוא במשנת חסידים. המתעלם מפנו

זכות אבות אינה מצילה, ואף זכות עצמך לא תעמוד לך בירידתך.

החסידות גרשה לשעה את החיקוי והוציאה את היהודי מכלל חוור למדבר בעדו. דבר זה אמרו בסיג לסיג. סיג אחד: מורי החסידות הראשונים לא אמרו זאת במפורש ואולי לא נתכוונו לכך במלוא הכוונה. שנית: רק לשעה, בשחרה של החסידות, בהלו עליה אור הזורח של שכרון ההתפעלות. אין לגרש כלל את החיקוי ממוסדי הרוח באנוש. החיקוי הוא בוודאי חוק עולם במערכות הרוח. אין מלאי גדול של נשמות חדשות באוצר. הכל מחקים ולעולם מחקים, ואף המקוריים מסתכלים במעשי אישי המר פת הקדמונים ועושים כמתכונתם, היינו, מחקים את המקוריים. מקצת סם של תרופה מצאו החסידים בגלגול הגשמות. הבעש"ט היה גלגול של אחיה השילר נ"י. כל צדיק יש בו ניצוץ של אחד קדמון. אבל גם קדמון המתלבש בצורת אחרון כלום אינו פועל דרך חיקוי וחווה על עצמו? כן, אין תריס כנגד החיקוי, שהוא מכת כל הדורות וכל התרבויות. והרי דווקא בתקופת התחיה נפתחים כל הברוים לצור צורות בתבניות של קדמונים. אבל מעלתה של החסידות, ובכך תמצית גדולתה, שביקשה לשים סכר לשפך מעיינות ראשונים ולפנות את הדרך לנביעה חדשה. החסידות השתוקקה לומר שירה חדשה, לכתוב פרק יצירה חדש. היא לא היתה מרד לא בתורה ומצוות, לא במנהגים וביחסים, אבל התקוממה על הקפאון. היא נתגנתה הרבה על ידי המתנגדים על שום הריקודים, התנועות, הצעקות וההעויות. היו שראו בהם דופי גניבת דעת והעמדת פנים והיו שגילו בהם, ויש מגלים עד היום, חיקוי למאמינים בסיטרא אחרא. אך אמת היא שהחסידים רקדו, צעקו, התנועעו מחמת אימת הקפאון והתרדימה ומתוך פחד ממיעות נשמה. נשמה היא מקור השמחה, הגוף הוא קן העצבות. לפיכך היו שאמרו השמחה היא תמצית החסידות.

זו תמצית וזו תמצית. אף בתמצית יש שיעורים, מדריגות, בבות, גוונים וכווננים. מותר לומר כך: תמצית החסידות היא להפיק מכל דבר את תמציתו. ומהי תמציתו של כל דבר? הכוונה שבו. אין חסידות אלא תורת הכוונה. זו היא כל התורה כולה. כל האומר החסידות היא רגש, החסידות היא שמחה, או תפילה, או תנועה של עם ולעם, או מידות טובות, אהבת הבריות, מעשים טובים, ארגון חברים ודיבוק לבבות, פולחן הצדיק וכל היוצא בזה, אמר רק מקצתו של הענין, ולא עוד אלא שאמר מקצת, שלעולם אתה יכול למצוא בכל הענין מקצת אחרת ההפוכה מן הראשונה. החסידות היא רגש — ומה דינה של חב"ד

וזה וכל דבר שבקדושה, הנשמה נכנסת לתוך האבר ההוא והתנועה ההיא, כי האבר מתנועע בכוח הנ"שמה שבתוכו ומחמת זה נראית התנועה בחוץ. כל אדם לפי מעשיו הן תנועותיו. לפיכך התנועות של הצדיקים מתוקות וטובות לרואיהן, כי מכוח הנשמה היא התנועה והנשמה חלק אלוה ממעל. אבל כשאדם עושה תנועות של חברו אין הן חביבות על הבריות, שאינן שלו, כי נשמתו לא היתה באבר ההוא בשעת התנועה וזו נעשתה ללא קדושה. הרי זו כעבודה זרה רחמנא ליצלו, שאין אלקות בה. לא עשה אותה אלא מחמת שאהב את התנועה שראה בחברו ושמצאה הן בעיניו. אין הוא יודע כי לא התנועה עצמה אלא הנ"שמה השורה בה מלאה הן, והריהו עושה ללא שכל וללא כוונה, כי אם לשם נוי, עובד לתנועה ועושה את האבר כמסכה. וזהו אל תפנו אל האלילים, אל תפנו אל מדעתכם, אל תעשו לכם מסכה בתנועות כוונות, שאין בהן חס ושלום אלקות.

רואה אני בטורים מעטים אלה דגש חזק של החסידות, שמן במנורת המאור שלה. משנה זו לא שינתה כלום מתורת ראשונים ולא גרעה אף מלה או אות מפסוקי קדמונים אבל הוסיפה תנועה, דגש, נקודה, שקדה לכוון תוך לצורה, רגש לרעיון, כוונה לתנועה, ליתן נשמה לכל גוף ולהפית רוח החיים בכל הגיון לב אנוש. כשם שמצוות צריכות כוונה, כך כל הדרי בורים והמעשים, התנועות וההעויות. אין שום דבר שבסתם. הכל טעון עיון, הכל חייב אתה ליתן בו נשמה, למלא אותו אלקות. כשם ששהים שעה אחת ומתפללים כך ששהים שעה ולומדים, ששהים שעה ומדברים, אפילו שיחה קצרה טעונה הכנה. הרי זו אחריות גדולה. אבל תמצית חסידות אחריות. שוב נוטל אדם על עצמו אחריות לקיום העולם ולקיום כל העולמות, אין הדורות הקדמונים זכין לאדם, אין אתה יוצא ידי חובתך בתלמוד תורה בלבד. נשמחך היא תורתך. ר' פנחס מקוריץ היה תמיד מטעים ואר מר, שכשם שנשמת שדי תחייך, כך נשמחך תלמדך. היא תורה לך דרכך. אבל אדם הסומך על נשמתו, הטר רח לקרוא את ספר חיו מעל לוח לבו, המבקש לעשות עצמו ספר, כפי שהורו חכמי החסידות שכל תנועה שלך צריכה להיות תורה, מעמים על עצמו עול גדול. אכן, חסידות היא עול, עול קשה מעול תורה ועול דרך ארץ גם יחד. היא עול עצמו של כל אחד. זו היא תמצית החסידות: אתה עול לעצמך, אתה עולם לעצמך, וחייב אתה להיות עולה, עולה ולא יורד, הולך מדרגה לדרגה. לא רק אבותיך ואבות אבך תיך לא ייחדו לך את מקומך ביקום לעד, אלא אתה עצמך חייב להקפיד שלא יהיה מקומך בין העומדים.

לא רק בשלילת זרע אנשים מן המתנגדים, אלא גם, ובעיקר, בהסרת עטרת המחברים מן החסידים. אמת היא שאנשי-מעלה רבים היו מצויים גם בין לומדי התורה, שלא נסתפחו לקהל החסידים. היו ביניהם אנשי מידות וחכמי לב, גבורי כוח במוסר, כגון מחוללי תנועת המוסר ומנעימי-שיח, כגון המגידים והמטיפים מחנכי המון עם בישראל. ואילו ספרים מלאים חיות ועמקות נתחברו ביותר על ידי מורי החסידות. היו שהורו על שיבוש הלשון, על הרישול והקלקול בבטוי, בספרי חסידים. אבל גם ספרי שאלות ותשובות והפולפולים של גאוני התורה כתרבים בשפת-עלגים. אדרבה, שפת חסידים במקום שאתה מוצא את שיבושיה שם אתה מוצא את חיו-ניותה היתירה. מתנגדים שיבשו את לשונם לפי שהיתה רק שפת הכתב שלהם, חסידים גמגמו וקל-קלו בשאיפה נאמנה לדבר בה מתוך הגיון רוחם דווקא. שפת החסידים היא עד היום עסיסית יותר ממליצת המשכילים מגלי הטמירין שעשו מטעמים של חקוי לשפת החסידים כדי לעשותה ללעג ולקלס. שפת המשכילים לא היתה בגדר השכלה, ואילו שפת החסידים היתה חסידות ממש, הינו, תמצית, בת קול של חשק היצירה. לפיכך אנו מסמיכים לכל דיון בפרשת היצירה התודעה בישראל עיון במשנת חסידים.

המוסרת לשכל את המפתח לעולם הנשמות? החסידות גידלה גם אנשים עצובים ובעלי מרה שחורה, וכן היו חסידים שמיעטו בתפילה ולא הצטיינו כלל באהבת הבריות, מכל מקום לא באהבת הבריות שאינם אנשי-שלומנו. יש בחסידות גם יסודות של ממלכת כהנים ובריהם מפשרות. יש חסידות של בני עליה ובחירים ופרושים מן הציבור. הרבה גוונים יש לחסידות, הצד השווה של כל הגוונים והכיוונים היא בשורת ההתחדשות לבני הדורות האחרונים בישראל מתוך אמונה בנצח החזון ובאין סוף של קדושה, שנשמות כל הדורות יש להן חלק בו. מתוך נבכי החסידות יצאה בת קול מבשרת ואומרת: לא נסתם חזון מדור דור ועמך בני כל הדורות קדושים הם, לא דלל מעיין היצירה בישראל אף בגלות החשכה. אדרבה, בגלות אף המלך בגלות, ולפי שאינו שוכן בארמונו יכול גם הפחות שבישראל לגשת אליו. מכאן אנו למדים, שכל המשא ומתן בהלכות חסידות, להגדרת מהותה בחינת תנועה עממית, מרד עם הארץ, מיעוט דמותה של התורה, התמר-דות כנגד ראשי קהל ותקופים, ולזול בספרים וב-גוילים בלים, קלע על הרוב רק סמוך למטרה. ומופ-רצה ביותר אימרת-כנף זו, שאף החולקים עליה לא בקשו כלל לערערה ביסודה שלה, שהמתנגדים הניחו אחריהם ספרים והחסידים אנשים. הטעות נעוצה